

AGATA KRZYWDZIŃSKA

PRASA RELIGIJNA W PROCESIE ZMIAN PRAWNO-WŁASNOŚCIOWYCH W ROSJI

Dziennikarstwo to religia nowożytnych społeczeństw.
Jest w tym postęp. Kapłani nie są zobowiązani wierzyć
i lud też nie.

– Honoré de Balzac

WSTĘP

Celem artykułu jest analiza segmentu prasy religijnej w Rosji w kontekście zmian w rosyjskim prawie medialnym, które zaszły na początku lat 90. XX wieku i w późniejszym okresie. Przekrojowa perspektywa pozwoliła na uchwycenie istotnych zmian prawnych i własnościowych, które oddają specyfikę rosyjskiego systemu medialnego oraz mało znanego segmentu prasy, jakim są czasopisma i magazyny religijne. Analiza obejmuje tylko czasopisma prawosławne wydawane przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną i czasopisma świeckie publikujące artykuły poświęcone prawosławiu. Niniejsze rozważania skupiają się na zmianach, które zaszły w prasie religijnej po upadku ZSRR, wychodzą w Rosji i mają określony zasięg i częstotliwość wydawania.

Należy podkreślić, że celem artykułu nie jest opis wszystkich czasopism religijnych wychodzących w Federacji Rosyjskiej od lat. 90., ale przedstawienie

Dr AGATA KRZYWDZIŃSKA – Uniwersytet Jagielloński, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Instytut Rosji i Europy Wschodniej, Zakład Rosyjskiej Kultury Nowożytnej i Teorii Systemów Kulturowych, adres do korespondencji: ul. Reymonta 4, 33-332 Kraków; e-mail: agata.krzywdzinska@uj.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9301-7332>.

AGATA KRZYWDZIŃSKA, PhD – Jagiellonian University in Kraków, Faculty of International and Political Studies, Institute of Russian and East European Studies, Department of Russian Modern Culture and Cultural Systems Theory; correspondence address: ul. Reymonta 4 33-332 Kraków; e-mail: agata.krzywdzinska@uj.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9301-7332>.

najważniejszych tytułów prasowych wydawanych przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną i wydawnictwa świeckie, które mają stosunkowo wysoki nakład (choć niski w porównaniu do prasy codziennej o nakładzie federalnym). Artykuł ma charakter opisowy, opiera się na rosyjskich aktach prawnych, rosyjskiej i polskiej literaturze przedmiotu poświęconej prasie religijnej i czasopismach świeckich piszących o religii. Jest to także analiza wybranych artykułów prasy religijnej mająca na celu wykazanie różnic i analogii pomiędzy prasą świecką a prasą należącą do Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej (RCP).

W kontekście wybranego tematu warto zawęzić katalog rosyjskich aktów prawnych, wprowadzonych w życie w latach 90., które obowiązują do dziś i zostały znowelizowane lub uzupełnione o nowe ustawy i dekrety w obszarze mediów masowych. Są to kluczowe akty prawne, stanowiące podstawę dla dziennikarzy pracujących dla tytułów świeckich i zajmujących się tematyką religijną oraz duchownych piszących dla prasy religijnej.

ZMIANY W ROSYJSKIEJ PRASIE W LATACH 90.

Niezmiernie ważne jest znaczenie dwóch ustaw – ustawy i dekretu z początku lat 90. dotyczących prasy. Dzięki ustawie „Prawo o prasie z lipca 1990 r. oraz innych środkach masowej komunikacji” pojawiły się nowe tytuły prasowe, które mogły wydawać różnego rodzaju organizacje, a nawet partie, którym nie pozwalano wydawać swoich gazet (*Закон о печати от 12 июля 1990 года [Закон о печати от 12 июля 1990 года]*). Następny podpisany przez prezydenta Borysa Jelcyna dekret „O sposobach zapewnienia wolności prasy w RSFSRR” z września 1991 r. przywrócił długo oczekiwaną wolność i pluralizm prasy. Zapisano w nim: „Ministerstwo Prasy i Środków Mediów RFSRR zapewni całkowite przywrócenie zasady wolności prasy (...)” (*О мерах по зацщуме [О мерах по зашchite]*).

W grudniu 1991 r. weszła w życie Ustawa Federacji Rosyjskiej „O środkach masowego przekazu” licząca sześćdziesiąt dwa artykuły. Zmiany te miały charakter diametralny, ponieważ państwo przestało być monopolistą w obszarze prasy, radia i telewizji. Jerzy Mond i Alexandra Kwiatkowska-Viatteau podkreślają zupełne nowatorstwo i antymonopolowy charakter nowej ustawy:

(...) Jeden z dwóch nowych radzieckich projektów został przygotowany w marcu 1991 r. przez wspomnianych już prawników: Baturina, Fiedotowa i Jentina. Również oni we wrześniu 1991 r. zredagowali dla Federacji Rosyjskiej ustawę o prasie. Te dwa prawdziwie reformatorskie projekty zawierają nowoczesne rozwiązania wzorowane na

prawodawstwie zachodnim i jednocześnie biorą pod uwagę nowe doświadczenia sowieckie i rosyjski (...). (18)

(...) Prace nad projektem 63 artykułów dla Federacji Rosyjskiej, omawianym przez Radę Najwyższą w lipcu, listopadzie i grudniu 1991 r., doprowadziły w końcu do sformułowania ustawy zawierającej na 22 stronach „Dziennika Ustaw” 62 artykuły. (18)

W nowej ustawie pojawiły się zapisy dotyczące własności nowo zakładanych tytułów prasowych, a do wspomnianych wcześniej partii oraz instytucji religijnych, dołączone także osoby fizyczne i prawne. W rozdziale piątym Ustawy zamieszczono prawa i obowiązki rosyjskich dziennikarzy. Ten aspekt należy także rozwinąć, ponieważ dotyczy pracy dziennikarzy zajmujących się tematyką religijną. Rosyjski ustawodawca umieścił w nowym katalogu kompetencji dziennikarzy: prawo do poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji; dostęp do dokumentów za wyjątkiem tych objętych tajemnicą państwową; sprawdzania wiarygodności otrzymanych informacji i prawo do używania pseudonimu pod przygotowanym tekstem (*Stat'ya 47*). Zapisano także, że dziennikarz może odstąpić od przygotowania artykułu, który stoi w sprzeczności z jego poglądami. Z kolei w artykule 49 określono obowiązki dziennikarza wobec czytelników (*Stat'ya 49*): Dziennikarzy zobowiązano do przestrzegania regulaminu redakcji, sprawdzania wiarygodności otrzymywanych informacji i ochrony źródeł informacji. Ponadto dziennikarz został zobowiązany do poinformowania swojego rozmówcy o nagrywaniu rozmowy, a następnie do autoryzowania zebranych wypowiedzi. Dziennikarze zobowiązani zostali do przestrzegania zakazu agitacji przedwyborczej lub agitacji w sprawie referendum (Zakon RF ot 27.12.1991).

Należy wspomnieć, że kolejna wprowadzona ustawa z 18 października 1995 r. „o państwowym wsparciu środków masowej informacji oraz wydawnictw” miała na celu wzmocnienie sektora mediów, ponieważ zakładała na początku zwolnienie z podatku VAT artykułów, produktów redakcyjnych, działalności wydawniczej i poligraficznej (Federal'nyy zakon ot 01.12.1995). Co ważne, ustawa wyraźnie podkreślała, że zyski wypracowane przez redakcje, a nawet organizacje zajmujące się dystrybucją czasopism i książek nie podlegają opodatkowaniu (Federal'nyy zakon ot 01.12.1995). Zasady te jednak zmieniono, ostatecznie zrewidowane zostały zapisy dotyczące wsparcia finansowego ze strony państwa, a ustawa wygasła.

Prasa religijna stała się nowym segmentem, który zaczął rozwijać się na początku lat 90. Próbując zdefiniować pojęcia tego rodzaju prasy warto odwołać się do egzemplifikacji Czesława Lechickiego. Ten religioznawca i prasoznawca podkreśla niewielkie różnice pomiędzy prasą religijną, kościelną, wyznaniową

i klerykalną, ale ostatecznie tytuły prasowe prezentują religię z różnej perspektywy:

(...) Prasa religijna to prasa inspirowana światopoglądem religijnym, spirytualistycznym, stawiająca w centrum swej uwagi sprawy religijne, jako najważniejsze, apelująca przede wszystkim do ludzi wierzących. Prasa wyznaniowa idzie o krok dalej: przemawia w imieniu i w interesie jednego wyznania i jego miarą mierzy sprawy, rzeczy i ludzi. Prasa kościelna to prasa oficjalnie pozostająca w gestii i na usługach poszczególnych kościołów i związków religijnych. Prasa klerykalna to – formalnie biorąc – prasa wydawana i redagowana przez duchownych poszczególnych wyznań, odzwierciedlająca zatem ich punkt widzenia. Określenia powyższe stopniowo zachodzą na siebie, wydają się synonimami, a jednak przy bliższej analizie nie zawsze w praktyce się pokrywają. (Lechicki 65)

1 października 1990 r. Rada Najwyższa ZSRR uchwaliła ustawę „O wolności sumienia i organizacji religijnych”, co radykalnie zmieniło sytuację wydawniczą, ponieważ związki wyznaniowe mogły wydawać już swoje czasopisma (Ustawa o wolności sumienia). Ten akt prawny wprowadził status osoby prawnej dla poszczególnych parafii i instytucji kościelnych zachowując dotychczasowy organ do spraw relacji z instytucjami kościelnymi, czyli Radę do Spraw Wyznań przy Radzie Ministrów ZSRR, pozbawiając ją jednak wcześniejszych uprawnień. W efekcie, jak wylicza Janusz Adamowski, na terenie Federacji Rosyjskiej w połowie lat 90., zarejestrowano 140 gazet i czasopism tylko o profilu chrześcijańskim; prasę zaczęły wydawać także kościoły, partie polityczne i osoby prywatne (104).

W grupie religijnych pism apolitycznych mieszczą się tytuły poświęcone różnorodnym aspektom życia duchowego. Wydawcami tej prasy są liczne Kościoły i związki wyznaniowe, które z wielką energią podjęły dzieło ewangelizacji Rosji po upadku minionego systemu (Adamowski 104).

Ostatnim aktem prawnym, na który warto zwrócić uwagę analizując prasę religijną jest obowiązująca do dziś Konstytucja FR z 12 grudnia 1993 r. Zapisy, które warto przypomnieć w kontekście prasy religijnej i dziennikarstwa są zawarte w artykule 14:

1. Federacja Rosyjska jest państwem świeckim. Żadna religia nie może być uznana za państwową lub obowiązującą
2. Związki wyznaniowe są oddzielone od państwa i równe wobec prawa. (*Konstytucja Federacji Rosyjskiej*)

W artykule 28 Ustawodawca rosyjski zagwarantował obywatelom wolność wyznania:

Każdemu gwarantuje się wolność sumienia i wolność wyznania, łącznie z prawem do indywidualnego lub wspólnie z innymi wyznawania dowolnej religii lub nie wyznawania żadnej, do swobodnego wyboru, posiadania i rozpowszechniania przekonań religijnych i innych oraz postępowania w zgodzie z nimi. (*Konstytucja Federacji Rosyjskiej*)

STAN BADAŃ NAD PRASĄ RELIGIJNĄ

Należy podkreślić, że temat rosyjskiej prasy religijnej nie liczy zbyt wielu opracowań naukowych. Lilia Tkaczenko, redaktor czasopisma *Biuletyn Metropolii Nowosyberyjskiej*, analizowała specyfikę prasy prawosławnej i nowe tendencje bazując na przykładach prasy wydawanej w diecezji nowosyberyjskiej. Autorka stwierdza, że jest to przykład tzw. wyznaniowego dziennikarstwa, które odpowiada na potrzeby związane z wiarą i odpowiadające na ludzką potrzebę religii, naświetlające także różne aspekty działalności Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej (Tkaczenko 59). Autorka podkreśla różnicę pomiędzy dziennikarstwem prawosławnym a dziennikarstwem poświęconym prawosławiu, które jest zwykłe świeckie. Kolejna różnica z tym związana to brak profesjonalizmu i niskiej jakości publikacji, co przekłada się na słaby wpływ na odbiorców.

Tatiana Iwanowa z Uniwersytetu Przyjaźni Narodów w Moskwie uważa, że silny wpływ „naukowego ateizmu” w czasach ZSRR na prasę, radio i telewizję przyniósł prasie religijnej niepowetowane straty. Dopiero ustawa „O wolności sumienia i związków wyznaniowych” przyjęta latem 1997 r. poświęciła większość miejsca religii prawosławnej. W preambule ustawy wymieniono także inne wyznania religijne w Rosji podkreślając, że żadne z nich nie ma charakteru przewodniego na obszarze Federacji Rosyjskiej (Iwanowa „Religioznyye” 74).

Interesującą analizę rozwoju prasy periodycznej o charakterze religijnym przeprowadził Yasen Zasurski, dziekan na kierunku dziennikarstwo Uniwersytetu MGU w Moskwie. Zwrócił on uwagę na spotkanie Michała Gorbaczowa z Patriarchą Pimenem i członkami Świętego Synodu w 1988 r., którzy zostali zaproszeni na Kreml w związku z 1000-leciem rocznicy Chrztu Rusi. Zostało to powszechnie odczytane jako rehabilitacja Kościoła Prawosławnego i religii w ogóle. Naukowiec uważa, że od tego momentu również prasa partyjna i świecka zaczęła podejmować tematy religijne. Natomiast Rosyjski Kościół Prawosławny, który nie jest instytucją państwową w Rosji ma niewątpliwie przewagę

nad innymi wyznaniem, co uwidoczniło się w kolejnych latach we wzroście wpływu Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej na życie publiczne (Zasurski).

W polskiej literaturze przedmiotu na wyróżnienie zasługuje publikacja Mariana Gieruli „Współczesna prasa religijna w Rosji: próba typologii”, która jest bardzo wnikliwą syntezą prasy religijnej wydawanej przez Rosyjską Cerkiew Prawosławna, a także inne wyznania chrześcijańskie i niechrześcijańskie. Badacz zauważa, że wydawnictwa religijne utrwalają hierarchiczną strukturę Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, której nie ominęły główne tendencje współczesnego dziennikarstwa (Gierula 62). Cerkiew powołała jednak w swoich strukturach specjalny synodalny informacyjny wydział w 2009 r., by prowadzić jednolitą politykę informacyjną i dalej rozwijać prasę cerkiewną (Gierula 62).

DZIENNIKARSTWO RELIGIJNE, RODZAJE ROSYJSKICH CZASOPISM RELIGIJNYCH

Duński badacz mediów, Sven Hjarvard w jednej ze swoich prac „Mediatyzacja kultury i społeczeństwa” dokonał podziału na dwa typy: dziennikarstwo religijne (*media religion*) i dziennikarstwo na temat religii (*journalism on religion*). Media religijne budują wspólną tożsamość i więź z wiernymi przyczyniając się do rozpowszechniania wiedzy na temat wyznania i popularyzacji treści sakralnych (Hjarvard 85-86). W przypadku dziennikarstwa świeckiego podejmującego tematykę religijną widać różnicę już na poziomie tematyki artykułów i inną perspektywę dziennikarską (*journalism angle*). Wynika to z odmiennej selekcji dziennikarskiej uwarunkowanej m.in. takim kryterium jak atrakcyjność danego tematu (Hjarvard 87-89). Podział, o którym mówi Hjarvard, jest dostrzegalny także w rosyjskich mediach i prasie.

Czasopisma religijne w Rosji są wydawane przez kościoły, klasztory, akademie teologiczne; oprócz tego publikowane są także czasopisma misyjne i czasopisma poświęcone religii, ale oficjalnie niezwiązane z Rosyjską Cerkwią Prawosławna.

Przykładem czasopisma prezentującego oficjalne stanowisko Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej jest *Dziennik Patriarchatu Moskiewskiego* (*Журнал Московской Патриархии*) wydawany jako jej oficjalny organ. Czasopismo publikowano od 1931 r., następnie wznowiono w 1943 r. Przez lata zmieniał się format czasopisma, a od 2012 r. na stronie internetowej zaczęto umieszczać materiały video. Czasopismo bardzo szczegółowo opisuje wydarzenia z działalności patriarchy Cyryla i innych duchownych prawosławnych, wydarzeń z życia diecezji prawosławnych, a także prezentowania duchownych w trakcie obrzędów

liturgicznych uzupełnione o wysokiej jakości zdjęcia świątyń i wiernych. Czasopismo wychodzi w nakładzie 6 tysięcy egzemplarzy (Iwanowa „Religioznyye” 74).

Nieco większy nakład – około 10 tysięcy egzemplarzy – ma czasopismo *Moskiewski Biuletyn Kościelny* (*Московский церковный вестник*), który opisuje aktualne wydarzenia i problemy z życia cerkwi wychodzące dwa razy w miesiącu (Iwanowa 74). Latem 2001 r. zmienił się skład redakcji, co pociągnęło za sobą zmianę modelu publikacji, a to z kolei wpłynęło na regularne wychodzenie czasopisma (Zasurski).

Dużo większy nakład – około 300 tysięcy egzemplarzy – ma czasopismo *Prawosławna Moskwa* (*Православная Москва*). Jest wydawane przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną dwa razy w miesiącu. Czasopismo jest dostępne bezpłatnie w cerkwiach moskiewskich, a także innych regionach Rosji (Iwanowa „Religioznyye” 74). Pierwsze egzemplarze tego czasopisma wydrukowano w 1993 r. Dziesięć lat później w związku z obchodami dziesięciolecia działalności gazeta otrzymała gratulacje i pozdrowienia od Patriarchy Cerkwi Prawosławnej Aleksieja II, który podkreślił, że tytuł prasowy ma także stałe grono czytelników poza granicami kraju, a pracownicy redakcji zostali za swoją pracę odznaczeni medalami i nagrodami (www.radonezh.ru).

Z wydań regionalnych poświęconych prawosławiu warto odnotować czasopismo *Syberyjska gazeta prawosławna* (*Сибирская православная газета*). Dwumiesięcznik informuje w stopce redakcyjnej, że jest wydawany przy wsparciu finansowym administracji obwodu tiumeńskiego, a właścicielem jest diecezja tobolsko-tiumeńska podlegająca pod Patriarchat Moskiewski. Jak informuje wydawca drukowane wydania gazety są dostępne dla zainteresowanych w cerkiewnych ławkach. Layout i łamanie gazety jest dosyć typowe dla czasopism lokalnych: na pierwszej stronie umieszczona jest zapowiedź artykułów dotyczących życia metropolii, nowości z diecezji, teksty o charakterze sprawozdawczym dotyczące świąt obchodzonych z udziałem patriarchy Cyryła, nekrologi i wspomnienia o bohaterach wojny (www.ihtus.ru).

Yasen Zasurski podsumowując rozważania nad znaczeniem prasy religijnej wydawanej przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną eksponuje jej wagę i istotę:

(...) Tym samym publikacje Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego oraz ruchów i fundacji społecznych, które podzielają jego stanowisko, zajmują największe miejsce w polu informacyjnym Rosji. Większość z tych publikacji dotyczy zagadnień edukacji duchowej i wychowania, zapoznając czytelników z dziedzictwem historycznym i kulturowym prawosławnej Rosji. (Zasurski)

Tematyka religijna jest podejmowana także w rosyjskich gazetach codziennych o charakterze świeckim. Na pierwszym miejscu należy wymienić dziennik *Niezależna Gazeta* (*Независимая газета*) ze stałym dodatkiem *NG-Religia* (*НГ-Религия*) (www.ng.ru/ng_religii). Centrowy dziennik rosyjski wydawany jest od 1990 r. Od początku skierowany był głównie do inteligencji i ludzi świata biznesu. Gazeta należała w tamtym czasie do biznesmena i oligarchy Borysa Bieriezowskiego (www.vedomosti.ru). Wybór W. Putina na prezydenta Rosji w 2000 r. doprowadził do wielu negatywnych zmian w obszarze mediów, w tym własnościowych, które dotknęły również oligarchów B. Bierezowskiego czy W. Gusińskiego. Obydwu biznesmenom postawiono zarzuty karne i po ugodzie z prokuraturą wyjechali z Rosji. Gazeta przeszła w ręce żony deputowanego Konstantina Remczukowa znanego wówczas z lojalności wobec prezydenta Putina (www.wirtualnemedi.pl/arttykul/sprzedano-niezawisimaje-gaziete).

W dodatku do gazety *Независимая газета*, poświęconej religii, bardzo szczegółowo informuje się o wydarzeniach związanych z różnymi wyznaniem religijnymi Federacji Rosyjskiej, między innymi relacjonuje spotkania Patriarchy Moskiewskiego i Całej Rusi, zagraniczne spotkania papieża Franciszka (www.ng.ru/ng_religii/2021-08-31/9_514_scandal.html) czy wizyty Patriarchy Konstantynopola Bartłomieja (www.ng.ru/ng_religii/2021-08-31/12_514_style.html). Osobny artykuł skupił właśnie uwagę czytelników na osobie patriarchy Konstantynopola Bartłomieja i jego wizyty w Kijowie. Gazeta przytoczyła wypowiedź Patriarchy Moskwy i całej Rusi Cyryla, który nazwał odwiedzającego Ukrainę patriarchę Bartłomieja „mocą złą”. Rosyjska gazeta stroniczo dostrzegła w tej wizycie próbę rozbicia cerkwi prawosławnej. Wizyta patriarchy Bartłomieja stała się przyczynkiem do bardzo negatywnej oceny jego osoby, co odzwierciedla się w przymiotnikach używanych przez publicystę „(...) przykładem tego jest grzeszna i niewytłumaczalna wizyta patriarchy”. Publicysta *NG-Religia* nie stara się w ogóle o obiektywne spojrzenie na wizytę, tylko przyjmuje pro-rosyjski i pro-państwowy punkt widzenia. (www.ng.ru/ng_religii/2021-08-31/9_514_ukraine.html). Oprócz tego w *NG-Religia* publikowane są recenzje książek poświęconych religii i kwestiom duchowości (www.ng.ru/ng_religii/2021-08-03/12_512_book.html).

Inną propozycję informowania o religii proponuje rosyjskiemu czytelnikowi gazeta *Moskiewskie Nowości* (*Московские новости*). Na przełomie lat 80. i 90. była jedną z najbardziej wpływowych gazet, a w czasie pierestrojki i obrończynią reform Michaiła Gorbaczowa. Redaktorzy *Moskiewskich Nowości* informują głównie o wydarzeniach w stolicy kraju i obwodzie moskiewskim. Charakterystyczne dla gazety jest przedstawianie historii ludzkich i prezentowanie zdjęć, na których

często pojawiają się bohaterowie artykułów. Gazeta publikuje artykuły poświęcone tematyce religijnej podejmujące oryginalne obszary duchowości. Przykładem jest opublikowany w jednym z sierpniowych wydań 2021 artykuł pt. „Zaproponowano włączenie szamanizmu do tradycyjnych religii Rosji” poświęcony propozycji włączenia szamanizmu do wyznań religijnych w Rosji (www.mk.ru/social/2021/08/30/shamanizm-predlozhili-vklyuchit-v-tradicionnye-religii-rossii.html).

RÓŻNICE POMIĘDZY CZASOPISEM ŚWIECKIM A CERKIEWNYM

Specyfika *Dziennika Patriarchatu Moskiewskiego* jest dostrzegalna od pierwszych stron. Czasopismo ma stałe kolumny: „Oficjalna kronika”, „Człowiek Cerkwii”, „Cerkiewne życie”, „Diecezja” i inne (www.jmp.ru/?num). Duża część czasopisma poświęcona jest działalności Patriarchy Cyryła, jego spotkaniom z najważniejszymi osobami w Federacji Rosyjskiej, m.in. z prezydentem W. Putinem, ministrem obrony S. Szojgu i innymi osobami pełniącymi ważne funkcje publiczne. Artykuły te mają charakter sprawozdawczy, pisane są patetycznym tonem zwykle bez komentarza osoby piszącej. Widać także hierarchię i pozycje najważniejszych osób w państwie: w tych relacjach władza – RCP nie ma oficjalnych sporów; a prezydent nie polemizuje z patriarchą Cyrylem. Lektura artykułów *Dziennika Patriarchatu Moskiewskiego* prowadzi do wniosku, że cerkiew prawosławna ma w Rosji uprzywilejowaną pozycję w stosunku do innych wyznań religijnych.

Zgoła odmienne artykuły publikuje świecka *Независимая газета* publikująca dodatek *NG-Religie* (www.ng.ru/ng_religii). Tu już na poziomie nagłówków artykułów są dostrzegalne różnice, ponieważ mają one charakter ocenny i komentujący. Przykładowo: autorzy zastanawiają się, czy Rosyjska Cerkiew Prawosławna jest w stanie bronić swój naród w różnych sytuacjach życiowych: „Czy Rosyjski Kościół Prawosławny ochroni naród rosyjski?” (www.ng.ru/editorial/2021-08-24/2_8233_editorial.html) lub w jakiej sytuacji znajdują się wyznawcy protestantyzmu w Rosji: „Zielonoświątkowcy i Baptyści zaalarmowani poczynaniami Prokuratury Generalnej” (www.ng.ru/ng_religii/2021-08-31/9_514_protestants.html). Artykuły mają charakter komentatorsko-interpretacyjny i przedstawiają położenie wyznawców innych religii w Federacji Rosyjskiej. W odbiorze czytelnika dostrzegalne jest stanowisko odautorskie piszącego,

teksty są bardzo rozbudowane i pokazują różne punkty widzenia na jedno wydarzenie. Jest to dziennikarstwo ostre, społeczne, prowokujące do dyskusji.

Te dwa różne tytuły prasowe pełnią zasadniczo podobne funkcje: przekazywania informacji o religii i interpretacji wydarzeń, pełnią zatem funkcje informacyjne, a także opiniotwórcze i postawotwórcze. Wydaje się, że „dziennikarz prawosławny” piszący o religii odczuwa ograniczenia dotyczące wyrażania swoich opinii w tekstach dziennikarskich. Dziennikarz pracujący dla prawosławnego tytułu pisze o religii w pozytywnym świetle, ale jednocześnie musi reagować na nowe tendencje społeczne. Negatywne opinie dotyczące prawosławia pojawiają się tylko w prasie świeckiej, poświęcone są m.in. duchownym prawosławnym.

KONTEKST RELIGIJNO-POLITYCZNY 2022 r.

Świeckie wydania gazet z dodatkami poświęconymi religii są dowodem na częściowe odrodzenie duchowości w rosyjskim społeczeństwie, które było przymusowo laicyzowane w czasach ZSRR. Prasa prawosławna miała być z założenia forum komunikacji i instytucją identyfikacji kulturowej i duchowej. Niestety, 2022 rok pokazał, że coraz większa liczba wypowiedzi patriarchy Moskwy i Wszechrusi Cyryła skupia się na wartościach politycznych w miejsce wartości duchowych. Rzymskokatolicki duchowny kardynał Kurt Koch nazwał wypowiedzi patriarchy Cyryła herezją (Radio Watykańskie 2022). Tym bardziej przyjęcie milczącej postawy patriarchy po wybuchu wojny na Ukrainie i słowa Cyryła niemal będące kopią fragmentów rosyjskiej doktryny nuklearnej (Polskie Radio 2022) postawiły Rosyjską Cerkiew Prawosławną w jeszcze gorszym świetle. Władze litewskie zakazały patriarsze wjazdu na teren kraju (Radio Watykańskie 2022). W polskiej prasie jest coraz więcej negatywnych określeń nazywających cerkiew „przybudówką reżimu” (Nocuń) lub „w służbie Putina” (Sikora). Wszystkie te wypowiedzi powodują także tarcia wewnątrz kościołów prawosławnych m.in. greckiego prawosławnego, którego arcybiskup Cypru Chryzostom II potępił inwazję Rosji na Ukrainie (EKAI 2022). Krytyczne głosy na temat wypowiedzi patriarchy Cyryła znajdziemy jednak tylko w mediach zachodnich, Europy Środkowej, natomiast rosyjska prasa prawosławna nie wydaje się dostrzegać niczego złego w przyjętej przez patriarchę postawy i braku potępienia przez niego wojny na Ukrainie. Prasa cerkiewna rozpowszechnia jednak wypowiedzi patriarchy, by prawosławnych Rosjan antagonizować wobec Zachodu.

WNIOSKI

Warto przypomnieć, że prasa religijna w Rosji zaczęła rozwijać się w 1991 r. po wprowadzeniu ustawy „O środkach masowego przekazu”, którą wzorowała na zachodnim prawodawstwie i doświadczeniach radzieckich. Druga zmiana o wolności prasy, wprowadzona dekretem B. Jelcyna, pozwoliła w końcu na to, by tytuły prasowe wydawać mogły instytucje religijne i związki wyznaniowe po kilkudziesięcioletnim okresie laicyzacji w okresie ZSRR, co w wielkim stopniu zwiększyło zakres swobody wypowiedzi w rosyjskiej przestrzeni publicznej. Pozwoliło to na rozwój czasopism od strony merytorycznej i infograficznej. Uwidoczniły się zatem tendencje w prawodawstwie do zwiększania swobody wypowiedzi i słowa w opozycji do przeszłego okresu ZSRR tj. zmonopolizowanego okresu propagandy państwowej. Zmiany te nie tylko wynikały z klimatu politycznego lat 90., zmian prawnych wprowadzonych przez prezydenta Jelcyna, jak i rosyjską Dumę, lecz także wejścia na rosyjski rynek medialny oligarchów B. Bierzowskiego i W. Gusińskiego. Lata 90. niewątpliwie sprzyjały rozwojowi konkurencji informacyjnej, która przyczyniała się do wzrostu jakości mediów i prasy. Ten klimat swobody zakończył się w r. 2000 po dojściu do władzy W. Putina, przejściu udziałów oligarchów w mediach i prasie przez spółki państwowe, co doprowadziło w kolejnych latach do ujednoczenia przekazu w kierunku jednostronnej propagandy. Rosyjska Cerkiew Prawosławna uwikłana we wpieranie władzy państwowej przeniósła forum swojej wypowiedzi na poziom prasy religijnej obniżając tym samym swój autorytet. W tym kontekście trudno dostrzec dobre perspektywy dla prasy prawosławnej w Rosji, można natomiast zauważyć szanse dla prasy świeckiej komentującej zmiany w obszarze różnych wyznań. Jest to materia wymagająca wiedzy przedstawiającej różne perspektywy, a nie tylko ogląd jednokierunkowy propagandowo.

BIBLIOGRAFIA

- Adamowski, Janusz. *Rosyjskie media i dziennikarstwo czasu przelomu (1985-1997)*. Dom Wydawniczy Elipsa, 1998.
- Belov, Aleksey. „Rossiya i Tibet – 300 let nevezeniya” [Белов, Алексей. „Россия и Тибет – 300 лет невезения”], www.ng.ru/ng_religii/2021-08-03/12_512_book.html. Dostęp 25.03.2023.
- Faustova, Milena. „Pogonya za patriarkhom Varfolomeyem” [Фаустова, Милена, „Погоня за патриархом Варфоломеем”], www.ng.ru/ng_religii/2021-08-31/12_514_style.html. Dostęp 25.03.2023.
- Faustova, Milena. „Urbi i Orban papy Frantsiska” [Фаустова, Милена „Urbi и Орбан папы Франциска”], www.ng.ru/ng_religii/2021-08-31/9_514_scandal.html. Dostęp 25.03.2023.

- Faustova, Milena. „Zelenskiy opredelilsya s konfessiyey” [Фаустова, Милена. „Зеленский определился с конфессией”], www.ng.ru/ng_religii/2021-08-31/9_514_ukraine.html. Dostęp 25.03.2023.
- Federal'nyy zakon “O gosudarstvennoy podderzhke sredstv massovoy informatsii i knigo-izdaniya Rossiyskoy Federatsii” ot 01.12.1995 N 191-FZ [Федеральный закон “О государственной поддержке средств массовой информации и книгоиздания Российской Федерации” от 01.12.1995 N 191-ФЗ], https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1511/. Dostęp 25.03.2023.
- Gierula Marian. „Współczesna prasa religijna w Rosji: próba typologii”. *Rocznik Prasoznawczy*, nr 6, 2012, ss. 59-74.
- Hjarvard, Stig. *The Mediatization of Culture and Society*. www.researchgate.net/publication/288818058_The_Mediatization_of_Culture_and_Society. Dostęp 25.03.2023.
- Ivanova, Tat'yana. „Religioznye SMI v sisteme rossiyskoy zhurnalistiki”. *Vestn. Ros. un-ta družby narodov*. Ser. *Literaturovedeniye, zhurnalistika*, nr 5, 2001, ss. 73-78 [Иванова, Татьяна. „Религиозные СМИ в системе российской журналистики”. *Вестн. Рос. ун-та дружбы народов*. Сер. *Литературоведение, журналистика*, № 5, 2001, сс. 73-78].
- Ivanova, Tat'yana. „Pravoslavnyye studencheskiye gazety i zhurnaly v sisteme periodicheskoy pechati Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi”. *XV Yezhegodnaya bogoslovskaya konf. Pravoslav. Sv.-Tikhon. gumanit. un-ta*, 20-22 yanv. 2005 g.: materialy konf., t. 2, red. Vadim Nikolayevich.Vorob'yev, PSTGU, 2005, ss. 138-141 [Иванова, Татьяна. „Православные студенческие газеты и журналы в системе периодической печати Русской Православной Церкви”. *XV Ежегодная богословская конф. Православ. Св.-Тихон. гуманитар. ун-та*, 20-22 янв. 2005 г.: материалы конф., т. 2, ред. Вадим Николаевич.Воробьев, ПСТГУ, 2005, сс. 138-141].
- Kard. Koch krytycznie o Cyrylu i niemieckiej drodze synodalnej, www.vaticannews.va/pl/kosciol/news/2022-09/kard-koch-krytycznie-o-cyrylu-i-niemieckiej-drodze-synodalnej.html. Dostęp 25.03.2023.
- Konstytucja Federacji Rosyjskiej, gdansk.mid.ru/web/gdansk_pl/konstytucja-federacji-rosyjskiej. Dostęp 25.03.2023.
- Lechicki, Czesław. „Polska prasa katolicka 1945-1948”. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, t. 22, nr 2, 1983, ss. 65-87, bazhum.muzhp.pl/media/files/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1983-t22-n2/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1983-t22-n2-s65-87/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1983-t22-n2-s65-87.pdf. Dostęp 25.03.2023.
- Mel'nikov, Andrey „Stanut li protestanty nezhelatel'nymi v Rossii. Pyatidesyatnikov i baptistov vstrevozhili deystviya Genprokuratury” [Мельников, Андрей „Станут ли протестанты нежелательными в России. Пятидесятников и баптистов встревожили действия Генпрокуратуры”], www.ng.ru/ng_religii/2021-08-31/9_514_protestants.html. Dostęp 25.03.2023.
- Mond, Jerzy, Kwiatkowska-Viatteau, Alexandra. „Zmiany w sytuacji mediów w krajach komunistycznych i postkomunistycznych”. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 3-4, 1992, ss. 12-32, mbc.malopolska.pl/Content/65943/1992_03_04.pdf. Dostęp 25.03.2023.
- Nocuń Małgorzata. „Patriarcha Cyryl ma zakaz wjazdu na Litwę. Rosyjska Cerkiew Prawosławna to przybudówka reżimu”, www.newsweek.pl/swiat/polityka/rosyjska-cerkiew-prawoslawna-sojusz-z-wladimirem-putinem/054kcw4. Dostęp 25.03.2023.
- Niemiecki kardynał: Patriarcha Cyryl głosi herezję, www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art36671581-niemiecki-kardynał-patriarcha-cyryl-glosi-heretze. Dostęp 25.03.2023.

- „*Nezavisimaya gazeta*” prodana [„Независимая газета” продана], www.vedomosti.ru/library/articles/2005/08/05/nezavisimaya-gazeta-prodana. Dostęp 25.03.2023.
- O svobode sovesti i religioznykh organizatsiyakh* [О свободе совести и религиозных организациях], base.garant.ru/6334103/. Dostęp 25.03.2023.
- O merakh po zashchite svobody pečati v RSFSRKH* [О мерах по защите свободы печати в РСФСР], ips.pravo.gov.ru/?docbody=&prevDoc=102012342&backlink=1&&nd=102012461. Dostęp 25.03.2023.
- Religiya v informatsionnom pole rossijskikh SMI* [Религия в информационном поле российских СМИ], www.religare.ru/2_26801.html. Dostęp 25.03.2023.
- Sikora, Piotr. „Rosyjska cerkiew w służbie Putina”. *Tygodnik Powszechny*, www.tygodnikpowszechny.pl/rosyjska-cerkiew-w-sluzbie-putina-171337. Dostęp 25.03.2023.
- Sibirskaya Pravoslavnaya gazeta* [Сибирская Православная газета], www.ihtus.ru/. Dostęp 25.03.2023.
- Stat'ya 47. Prava zhurnalista* [Статья 47. Права журналиста], www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1511/eb178008150140de536549da7256cf0f9a01714d/. Dostęp 25.03.2023.
- Stat'ya 49. Obyazannosti zhurnalista* [Статья 49. Обязанности журналиста], www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1511/cb538501fcf1adfcbe98ad1431bca6e50d08cc6/. Dostęp 25.03.2023.
- Tkachenko, Liliya A. „Spetsifika pravoslavnoy zhurnalistiki i novyye tendentsii v razvitii sistemy yeparkhial'nykh SMI.”. *Izvestiya Ural'skogo federal'nogo universiteta. Ser. 1, Problemy obrazovaniya, nauki i kul'tury*, nr 3 (141), 2015, ss. 59-63 [Ткаченко, Лилия А. «Специфика православной журналистики и новые тенденции в развитии системы епархиальных СМИ.» *Известия Уральского федерального университета. Сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры*, № 3 (141), 2015, сс. 59-63], cerkovmedia.ru/wp-content/uploads/2021/11/tkachenko-l.a.-2015-uralskiy-federalnyj-universitet-im.-pervogo-prezidenta-rossii-b.n.-elczina-ekaterinburg-.pdf. Dostęp 25.03.2023.
- Ukaz Prezidenta RF ot 06.10.1995 N 1019 „O sovershenstvovanii teleradioveshchaniya v Rossiyskoy Federatsii” [Указ Президента РФ от 06.10.1995 N 1019 „О совершенствовании телерадиовещания в Российской Федерации”], base.garant.ru/5228299/. Dostęp 25.03.2023.
- Zakon o pečati ot 12 iyulya 1990 goda i drugikh sredstvakh massovoy informatsii [Закон о печати от 12 июля 1990 года и других средствах массовой информации], docs.cntd.ru/document/9038393. Dostęp 25.03.2023.
- Zakon RF ot 27.12.1991 N 2124-1 (red. ot 14.07.2022) „O sredstvakh massovoy informatsii” [Закон РФ от 27.12.1991 N 2124-1 (ред. от 14.07.2022) „О средствах массовой информации”], www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1511/. Dostęp 25.03.2023.
- Zashchitit li RPTS russkikh lyudey* [Защитит ли РПЦ русских людей], www.ng.ru/editorial/2021-08-24/2_8233_editorial.html. Dostęp 25.03.2023.
- Zasurski, Yasen. *Kniga „Religiya v informatsionnom pole rossijskikh SMI”. Tendentsii razvitiya religioznoy gazetno-zhurnal'noy periodiki Rossii* [Засурский, Ясен. Книга „Религия в информационном поле российских СМИ”. Тенденции развития религиозной газетно-журнальной периодики России], www.religare.ru/2_26801.html?ysclid=lkwb8rhlai522694829. Dostęp 25.03.2023.
- «Zvezdy», *prishedshiye k vere: Yekaterina Vasil'yeva povtorila put' kolleg* [«Звезды», пришедшие к вере: Екатерина Васильева повторила путь коллег], www.mk.ru/social/2021/08/27/zvezdy-prishedshie-k-vere-ekaterina-vasileva-povtorila-put-kolleg.html. Dostęp 25.03.2023.

Zmarł arcybiskup Chryzostom II, www.ekai.pl/zmarl-arcybiskup-chryzostom-ii/. Dostęp 25.03.2023.

Zhurnal Moskovskoy Patriarkhii [Журнал Московской Патриархии], www.jmp.ru/. Dostęp 25.03.2023.

PRASA RELIGIJNA
W PROCESIE ZMIAN PRAWNO-WŁASNOŚCIOWYCH W ROSJI

S t r e s z c z e n i e

Celem artykułu jest analiza prasy religijnej w Rosji w perspektywie zmian w rosyjskim prawie medialnym, które zaszły na początku lat 90. XX w. i w późniejszym okresie. Przekrojowa perspektywa pozwoliła na uchwycenie istotnych przemian prawnych i własnościowych, które oddają specyfikę rosyjskiego systemu medialnego oraz mało znanego segmentu prasy, jakim są czasopisma i magazyny religijne. Analiza skupia się tylko na czasopismach prawosławnych lub świeckich o prawosławiu i przedstawia odrodzenie prasy religijnej pod upadku ZSRR.

Słowa kluczowe: dziennikarstwo; religia; prasa

THE RELIGIOUS PRESS
IN THE PROCESS OF LEGAL AND PROPRIETARY CHANGES IN RUSSIA

S u m m a r y

The aim of the article is to analyze the changes that have occurred in the Russian religion press system over the last few years, with particular emphasis on the 90 and later. The cross-sectional perspective will make it possible to capture not only significant legal and proprietary changes that have significantly changed the Russian media system and will present less known segment of the press such as religious magazines. The analysis focuses only on Orthodox or secular Orthodox magazines and it presents a revival of religion media after the collapse of Soviet Union.

Keywords: religion; journalism; press